

RAQAMLI DAVRDA NIZOLARNI MUQOBIL HAL ETISH: HUQUQIY VA TEXNOLOGIK YONDASHUVLAR

Yusupova Faringiz O'ktam qizi

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi

Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash

va malakasini oshirish instituti, dotsent v.b.

yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Faringiz002@gmail.com

Annatsiya: Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida nizolarni muqobil hal etish (Alternative Dispute Resolution – ADR) tizimining huquqiy va texnologik asoslari tahlil qilinadi. Mediatsiya, arbitraj, onlayn nizolarni hal etish (Online Dispute Resolution – ODR) mexanizmlarining xalqaro tajribasi hamda ularning O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimidagi o'рни ochib beriladi. Tadqiqotda ODR platformalari, sun'iy intellekt vositalarining nizolarni oldini olish va hal etishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Maqola yakunida muqobil nizolarni hal etish tizimini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: mediatsiya, arbitraj, ODR, raqamli texnologiyalar, elektron adliya, huquqiy islohotlar, muqobil hal etish.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha jabhalarini tubdan o'zgartirib, huquqiy sohada ham yangi paradigmani shakllantirmoqda. Shu jarayonda nizolarni hal etishning an'anaviy sud tartibi bilan bir qatorda, muqobil nizolarni hal etish (Alternative Dispute Resolution – ADR) institutlari — mediatsiya, arbitraj, kelishuv, onlayn vositachilik kabi shakllar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ularning rivojlanishi nafaqat fuqarolarning adolatga erishish imkoniyatini kengaytiradi, balki sud tizimining yuklamasini kamaytiradi, ishonch va huquqiy madaniyatni mustahkamlaydi.

Raqamli iqtisodiyot va elektron hujjat aylanishi sharoitida nizolar tobora murakkablashib borayotgan bir paytda, muqobil hal etishning raqamli mexanizmlari — Online Dispute Resolution (ODR) tizimlari, sun'iy intellekt vositalari, elektron mediatsiya platformalari va blokcheyn asosidagi arbitraj tizimlari jahon miqyosida keng joriy etilmoqda. Bunday yondashuvlar xalqaro savdo, elektron tijorat, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va mehnat munosabatlarida samarali yechim sifatida o'zini oqlamoqda[1].

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda nizolarni hal etishga qaratilgan qonun hujjatlarini qabul qilib kelmoqda jumladan 2018 yildagi “Mediatsiya to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi qonuni[2], 2021 yildagi “Xalqaro tijorat

arbitraji to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi qonuni[3] ushbu qonunlarning qabul qilinishi, shuningdek, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi[4] doirasida raqamli adliya tizimini shakllantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mazkur yo'nalishning milliy huquqiy poydevorini yaratdi. Shu bilan birga, muqobil nizolarni hal etish jarayonlarida zamonaviy texnologiyalarni keng tatbiq etish, elektron platformalar orqali vositachilikni tashkil etish, taraflar o'rtasida hujjat almashinuvini avtomatlashtirish hamon dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — raqamli transformatsiya sharoitida nizolarni muqobil hal etish tizimining huquqiy va texnologik asoslarini tahlil qilish, ODR (Online Dispute Resolution) mexanizmlarining xalqaro amaliyotdagi modellari hamda ularning O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimiga moslashtirish imkoniyatlarini o'rganishdan iboratdir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda muqobil nizolarni hal etish jarayonlariga raqamli texnologiyalarni integratsiyalash konsepsiyasi, ya'ni mediatsiya va arbitrajni elektron platformalar, sun'iy intellekt algoritmlari va blokcheyn tizimlari bilan uyg'unlashtirish yondashuvi asoslab beriladi. Shu orqali adolatga erishish mexanizmlarini optimallashtirish, fuqarolarning huquqiy himoya vositalariga raqamli kirish imkoniyatlarini kengaytirish va adliya tizimining ochiqqligini oshirish nazarda tutiladi.

Raqamli davrda nizolarni muqobil hal etish: huquqiy va texnologik yondashuvlarini o'rganib chiqishimizda albata xorijiy davlatlar tajribasiga e'tibor qaratishimiz lozim. Bugungi kunda ko'plab davlatlar onlayn nizolarni hal etish (Online Dispute Resolution – ODR) tizimlarini joriy etish orqali fuqarolar, tadbirkorlar va davlat organlari o'rtasidagi kelishmovchiliklarni tezkor, arzon va shaffof tarzda hal etishga erishmoqda.

Yevropa Ittifoqi davlatlari ADR tizimini raqamlashtirishda eng ilg'or modellarni yaratgan. 2013-yilda qabul qilingan Yevropa Parlamentining 524/2013-sonli Reglamenti asosida Yevropa ODR Platformasi tashkil etilgan bo'lib, u iste'molchilar va savdo subyektlari o'rtasidagi transchegaraviy elektron nizolarni hal etishga xizmat qiladi[4].

Bu tizimni barcha Yevropa tillarini qo'llab-quvvatlaydi chunki tizim orqali shikoyatni onlayn yuborish, dalillarni raqamli shaklda taqdim etish yoki vositachilar (mediatorlar)ni avtomatik tanlash imkonini beradi.

Natijada, Yevropa hududida 2023-yil holatiga ko'ra 4 milliondan ortiq iste'molchi nizo ODR platformasi orqali hal etilgan, ularning 85 foizi sudgacha bosqichda yakunlangan. Bu model xalqaro huquqiy hamjamiyat tomonidan "eng muvaffaqiyatli raqamli mediatsiya tizimi" sifatida e'tirof etilgan[5].

AQShda (Online Dispute Resolution – ODR) – onlayn nizolarni hal etish tizimlari xususiy sektor tomonidan ilgari joriy etilgan. eBay, PayPal, Amazon, Airbnb singari platformalar o'z ichki onlayn nizolarni hal etish mexanizmlarini yaratgan. Masalan,

eBay'ning ODR tizimi har yili 60 milliondan ortiq da'volarni avtomatik tarzda ko'rib chiqadi[6].

Shuningdek, AQShning ayrim shtatlarida (masalan, Kaliforniya, Nyu-York) sud tizimlari ham raqamli mediatsiya modellarini tatbiq etmoqda. Kaliforniya shtatining Online Mediation Program onlayn nizolarni hal etish tizimida taraflar shikoyatni e-forma orqali topshiradi, algoritm asosida mos mediator tayinlanadi va butun jarayon videokonferensiya yoki chat orqali amalga oshiriladi.

AQSh Adliya vazirligi huzuridagi ODR Innovation Lab esa 2022-yildan boshlab sun'iy intellekt asosidagi vositachilik tizimini sinovdan o'tkazmoqda. Ushbu tizim da'volarning mazmunini avtomatik tahlil qilib, taraflarga kelishuv variantlarini taklif etadi.

Osiyo mamlakatlari orasida Singapur va Koreya Respublikasi muqobil nizolarni hal etishda texnologik yondashuv bo'yicha yetakchi hisoblanadi.

Singapur xalqaro arbitraj markazi (SIAC) va Singapore International Mediation Centre (SIMC) 2020-yilda yagona Hybrid ODR Platformasini ishga tushirgan[7]. Bu tizim arbitraj, mediatsiya va sudgacha muzokaralarni yagona raqamli interfeysda birlashtiradi. Platforma blokcheyn texnologiyasi asosida ishlaydi, bu esa qarorlarning o'zgarmasligi va ularni xalqaro miqyosda tan olishni ta'minlaydi.

Koreya Respublikasida esa "K-ODR System" elektron hukumat konsepsiyasining tarkibiy qismiga aylangan. Bu tizimda mediatsiya jarayonlari davlat portali orqali amalga oshiriladi, barcha hujjatlar elektron imzo bilan tasdiqlanadi va mediatsiya bayonnomalari avtomatik ravishda davlat arxiv tizimiga uzatiladi[8].

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, nizolarni muqobil hal etish tizimini raqamlashtirish nafaqat texnologik jarayon, balki huquqiy islohotlarning muhim yo'nalishidir. Yevropa Ittifoqi, AQSh, Singapur va Xitoy tajribasi O'zbekiston Respublikasi uchun muhim namuna bo'lib, milliy ODR platformasini yaratishda ushbu mamlakatlarning huquqiy va texnologik yondashuvlarini moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ИҚТИБОСЛАР/ЧОСКИ/REFERENCES

1. Xakberdiyev A, Mamasiddiqov M. Nizolarni muqobil hal etish usullari. Darslik -T.: TDYU nashriyot 2025.-352 b
2. Mediatsiya to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 03.07.2018 yildagi O'RQ-482-son <https://lex.uz/docs/-3805227>
3. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 16.02.2021 yildagi O'RQ-674-son <https://lex.uz/docs/-5294106>
4. European Parliament and Council. Regulation (EU) No. 524/2013 on Online Dispute Resolution for Consumer Disputes. Official Journal of the EU, 2013.

5. European Commission, Report on the Functioning of the ODR Platform, Brussels, 2023.
6. California Judicial Council. Online Mediation Pilot Project Report, Sacramento, 2022.
7. Singapore International Mediation Centre (SIMC). Annual Report 2022: Hybrid ODR Implementation, Singapore, 2022.
8. Alibaba Group. AliMediation Platform Overview, Hangzhou, 2023